

Monok István

A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG SZÁMBAVÉTELE, KAPCSOLATTÖRTÉNET ÉS A 16. SZÁZADI KÖNYVANYAG VIZSGÁLATA¹

Az egyes nemzeti kultúrák kutatása szükségképpen más-más megközelítésből indul ki. Az európai kultúrtörténetnek vannak jellemzően kibocsátó, és nagyobbreszt befogadó nemzetei is, és természetesen külön érdekes azoknak a jelenségeknek a bemutatása, amelyek az egyes nemzeteknek a másokra gyakorolt hatását közvetítik. A magyar – hasonlóan a közép-európai népekhez – elsősorban befogadó nemzet. A közvetlen kulturális hatás mellett, nagyon jelentős a nyugat-európai szellemi áramlatok német, illetve olasz szűrőn át történt megjelenése.

A korai újkorban, elsődlegesen történelmi okoknál fogva, a magyarországi és az országból kiszakított, a Török Birodalomban önálló állami létet élő Erdély értelmiségét külföldön képezték.² Nem volt ugyanis folyamatosan működő egyetem ezekben az országokban. A terület szegénysége, szinte állandó hadszíntéri jellege miatt a könyvkiadás csak nagyon szerény mértékben volt jelent. Olcsóbb volt importálni a könyveket, mint helyben előállítani. A külföldön tanult értelmiségiek szellemiségét a képzést nyújtó professzorok alapvetően, és életre szólóan befolyásolták, emellett a már hazatért pap, lelkész, tanár, orvos vagy jogász a további élete során nagyon nehezen jutott újabb szakirodalomhoz.³

A történelem nem volt sokkal kegyesebb a térség többi országához, illetve népéhez sem. A nemzeté válás így az egyes kulturális közösségek számára

---

¹ A közlemény a Társadalmi Megújulás Operatív Program Szuperszámítógép a nemzeti virtuális laboratórium címet viselő, TAMOP-4.2.2.C-11/1/KONV-2012-0010 azonosítószerű projekt keretében készült.

² *Die ungarische Universitätsbildung und Europa*, szerk. Márta FONT-László SZÖGI, Pécs, Bornus, 2001.

³ István MONOK, *Les bibliothèques et la lecture dans le Bassin des Carpates 1526-1750*, Paris, Honoré Champion, 2011 (Bibliothèque d'Études de L'Europe Centrale Vol. 4.).

hosszú, elnyúló történelmi folyamat lett, nem kevés ellentmondással és konfliktussal. Ne feledjük, hogy egyes népek önállósági törekvései még ma is élnek, hiszen pl. a szlovákok alig húsz éve alapították meg első államukat.

A kulturális örökséget tekintve, a nemzeti öntudat kialakulásával természetes módon jelent meg az elbirtoklási szándék. A magyar kutatás számára minden hungaricum,⁴ ami a bármikor Magyarországgal és a magyarokkal kapcsolatos. A középkori Magyarországról Párizsba került német tudóstól a magyar szülőktől született Tony Curtisig, vagy bizonyos tekintetben Nicolas Sarkozyig. Ugyanakkor a szlovák kutatás számára slovacicum minden,⁵ a mai Szlovákia területéről származó kulturális alkotás, az onnan bárhova elkerült személyeket is bele értve, függetlenül attól, hogy az illető személy magyar, német, zsidó, vagy bármely más közösség tagja. A kutatás szervezését tekintve ez ideális helyzet lenne, ha nagyobb viták nélkül tudnának az egyes kutatói közösségek együtt dolgozni. Hiszen a közösség mindenképpen közös. A példánál maradva: a szlovákiai magyar magyar is, meg Szlovákiáé is, igaz, hogy Magyarországé, és nem szlovák.

A retrospektív nemzeti bibliográfiák a térségben ezért is képeznek átfedő halmazokat. A magyar retrospektív nemzeti bibliográfia például számba vesz minden, a mindenkor Magyarországon megjelent, az erre a területre vonatkozó, az erről a területről elment személy által bárhol kiadott és minden más magyar nyelvű dokumentumot. Ez azt jelenti, hogy a szlovák kutatásnak csak le kell másolni ezt a mai Szlovákia területére szűkítve (hiszen ez 1920-ig Magyarország volt), és készen is vannak⁶. Ezt is teszik, de természetesen a saját kutatási eredményeikkel teljesebbé teszik a képet, amely eredményeket azután a magyar kutatás vesz át a saját nyilvántartásába.

Az ilyen részletes patrioticum kutatások a nagy kultúrák kutatói számára jó esettanulmányul szolgálnak a saját kultúrájuk kibocsátó erejének, illetve a recepció mechanizmusának megismerésére. Sokszor a magyar (vagy más közép-európai) kutatási láz, a nemzeti kultúra múltjának részletei után, komolyan kiegészítheti a már ismertnek hitt jelenségek megértési szempontrendszerét.

⁴ Ld. a Magyar Nemzeti Bibliográfia honlapját: <http://mnb.oszk.hu/> [2013.10.27.]

⁵ Ld. a Memoria Slovaca honlapját: <http://www.memoria.sk/> [2013.10.27.]

⁶ PETRIK Géza, *Magyarország bibliographiája 1712-1860*, vol. I-VI, Bp., Országos Széchényi Könyvtár, 1888-1892.; *Magyarország bibliographiája 1712-1860*, vol. VII, Pótlások Petrik Géza *Magyarország bibliographiája 1712-1860* című művéhez, 1701-1800 között megjelent magyarországi (és külföldi magyar nyelvű) nyomtatványok, szerk. PAVERCSEK Ilona, Bp., Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 1989; *Magyarország bibliographiája 1712-1860*, vol. VIII, Függelék, Hazai 18. századi színlapok, gyászjelentések és szentképek bibliográfiája, Nyomda- és kiadástörténeti mutató az 1701-1800 között megjelent magyarországi (és külföldi magyar nyelvű) nyomtatványokhoz, szerk. PAVERCSEK Ilona, Bp., Országos Széchényi Könyvtár, 1989. - A szlovák nemzeti bibliográfia, amely lényegében az előbbi másolata (örvendetes kiegészítésekkel, amit majd a magyar bibliográfia kiegészítése másol át): Agáta KLIMEKOVÁ-Eva AUGUSTINOVÁ-Janka ONDROUŠKOVÁ, *Bibliografia územne slovacikálnych tlačí 18. storočia*, Zväzok I-VI, Martin, Slovenská Národná Knižnica, 2008.

Tanulmányomban olyan esetekre mutatok rá, amikor a 16. századi könyvek kutatása egyrészt elmélyíti a magyarországi és erdélyi humanizmus történetének megismerését, másrészt hozzájárul az európai humanizmus kapcsolati hálójának megrajzolásához.

A magyarországi humanizmus nem magyar. Természeténél fogva a humanizmus nem lehet nemzeti, de Magyarországon a humanista tudósok, filológusok jelentős része itáliai, dalmát, csehországi (német, morva, cseh) volt. Ezekről a területekről érkeztek a magyar királyi udvarba, a főpapok, illetve főurak kastélyaiba a 15. században. A középkori Magyar Királyság szétesésével, így a királyi udvar művelődésszervező erejének megszűnésével egy másfajta kapcsolati hálót kellett felépíteni, és ebben jeleskedett számos magyar főúri család, főpap, illetve a 16. században néhány, anyagilag tehetősebb város is. Ezek a városok túlnyomórészt német lakosságúak voltak abban a korszakban.

A magyarországi és erdélyi humanizmus egyik jellegzetessége tehát a 16. században az, hogy a legjelentősebb filológiai eredményeket nem Magyarországon vagy Erdélyben érték el a sokszor jól képzett ifjak, hanem azokban az egyetemi városokban, ahova tanulmányaik elmélyítése céljából utaztak. Hazatérve nem szűnt meg a kapcsolatuk az alma materrel, az ottani tanárokkal, de elmélyült alkotásra hazájukban kevés lehetőségük maradt.⁷

Vannak persze ritka kivételek. Johann Honter például, aki szülővárosának, Brassónak első plébánosa, majd első protestáns lelkésze lett, a betűmetszést is megtanulta Bázelen, és Brassóban nyomdát is alapított.⁸ Számos ókori szerzőt adott ki itt, főként iskolai használatra, de – mivel a valachiai kolostorok a közelben voltak – a nevéhez köthető egy Nilus szöveg *editio princeps*ként való kiadása is.⁹ A hálátlan utókor persze elfeledte ezt a tettét,¹⁰ annak ellenére, hogy a szöveg első bázeli kiadója, Michael Neander világosan elmondja a saját kiadása előszavában, hogy Hontertől kapta a görög kiadást és a kéziratot.¹¹ Utoljára 1614-ben Hamburgban Nicolas Glaser említette

⁷ Gábor KECSKEMÉTI, *Philological Activities of Early Modern Hungarian and Transylvanian Humanists=Acta conventus neo-Latini Budapestinensis: Proceedings of the Thirteenth International Congress of Neo-Latin Studies (Budapest 2006)*, szerk. Rhoda SCHNUR, Tempe, Arizona Center for Medieval and Renaissance Studies, 2010, 343–351 (International Association for Neo-Latin Studies (IANLS) Acta, Vol. 13).

⁸ Ludwig BINDER, *Johannes Honterus – Schriften, Briefe, Zeugnisse*, szerk. Gernot NUSSBÄCHER, Bukarest, Kriterion, 1996; Gernot NUSSBÄCHER, *Beiträge zur Honterus-Forschung*, I. Band: 1966–1989, II. Band: 1989–2004, III. Band: 2004–2010, Kronstadt, Aldus Verlag, 2003, 2005, 2010.

⁹ Pseudo-Nilus, *Νειλον Μοναχου κεφαλαια – Thalasius, Αββα Θαλασιου εκ της αγάπης και εγκρατείας κεφαλαίων*, Coronea, 1540, Johannes Honterus (RMNy 40.)

¹⁰ Vö. István MONOK, „La seule édition princeps d’un texte classique en Transylvanie au XVIe siècle” in Strasbourg, ville de l’imprimerie. L’édition princeps aux XVe et XVIe siècles. Texte et images, innovations et traditions. Colloque international, Strasbourg, 23 et 24 mars 2012, Bibliothèque nationale et universitaire, Actes du colloque (megjelenés alatt).

¹¹ *Νειλον Επισκοπου και Μαρτυρος Κεφαλαια, η Παραίνεσις, Nili Episcopi et Martyris capita, seu praeceptiones de Vita pie, Christiane ac honeste exigenda, Graecolatine a Michaele Neandro Soraviense conversae et expositae*, Basileae, per Ioannem Oporinum (1559) (Wolfenbüttel, HAB: A: 8.3 Poet)

meg ezt a tényt,¹² aztán feledésbe merült. A magyar retrospektív nemzeti bibliográfia tehát a Neander-féle bázeli Nilus kiadást is nyilvántartja, mint hungaricumot – igaz, a magyar retrospektív nemzeti bibliográfiát az európai kutatóműhelyek tagjai nem használják. Pedig Johann Honter életének részletes nyomon követése a 16. századi bázeli humanista könyvkiadás történetéhez is szolgálhatna adalékokkal.

De tudunk olyan példát is említeni a 16. századi magyarországi humanizmus alakjai közül, akinek filológiai munkáját a korszakban senki sem ismerhette. Az illető magyar ifjú ugyanis nem tudósként akarta szolgálni azt a közösséget, amely támogatta őt tanulmányaiban, hanem papként, jezsuita szerzetesként.

Szántó István (Stephanus Arator), egy dunántúli földműves gyermeke, a jezsuitáknak köszönhette, hogy Bécsben tanulhatott. Később a humanista műveltségű Bornemisza Pál nyitrai püspök támogatta, 1560-ban ő küldte Rómába a tanulmányai folytatására. Szántó itt lépett be a jezsuita rendbe, hazatérve Nagyszombatban tevékenykedett. Ezután a bécsi és a gráci egyetemen tanított rövid ideig görög nyelvet, majd a Szent Péter Bazilika magyar gyóntatójaként (poenitentiarius) visszatért Rómába 1575-ben. 1579-ben ment Erdélybe, Kolozsvárra. Innen, az Erdélyből kitiltott jezsuitákkal együtt Znióváráljára költözött. Erről a helyről 1605-ben úzték el a jezsuitákat, ekkor ment Olomoucbe, s ott halt meg 1612-ben.¹³

Életében nyomtatott műve nem maradt ránk, a magyar nemzeti bibliográfia levéltári források alapján feltételezi egy vitairatának megjelenését (RMNy 568). Tudjuk azonban, hogy több fordítói és írói terve megvalósult. Fennmaradtak történeti feljegyzései (*Brevis et succincta descriptio qua occasione haereses in Ungaria et Transylvania fuerint invecatae, quem progressum habuerint et quis modus sit eos exstirpendi*) és egy Alcoran cáfolata is.¹⁴ A görög és a latin nyelv kiváló ismeretéről tanúskodnak filológiai munkái. Dolgozott egy Thomas Kempis fordításon (*Imitatio Christi*), de ez a kézirat nem ismert. Elkészült egy magyar nyelvű katekizmus is, amelyről nem tudjuk, kitől fordította. Foglalkozott a Biblia magyarra fordításával, egy magyar-latin szótár összeállításával; többek szerint ő volt Ambrogio Calepino egyik munkatársa.¹⁵ A legjelentősebb teljesítménye filológiai téren a Fulvio Orsini megbízásából elvégzett Polybius kollacionálás.

¹² ΧΡΥΣΑ ΝΕΙΛΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΟΣ ΠΑΡΑΝΕΙΤΙΚΑ, *Aurea Nili Epsicopi Martyris Paraenetica. Interprete M. Nicolao Glaseri, Hamburgi, 1614, Paulus Langius* (Wolfenbüttel, HAB: A: 517.3 Quod. (5))

¹³ *Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae S. I. Vol. I. 1541-1600*, szerk. Ladislaus LUKÁCS St, Róma, Institutum Historicum S. I., 1978, 621 (Monumenta Historica Societatis Iesu, Vol. 117.).

¹⁴ István SZÁNTÓ (Arator) S. J., *Confutatio alcorani* (1611), kiad. LÁZÁR István Dávid, Szeged, Scriptum, 1990.

¹⁵ Vö. ISTVÁN Dávid Lázár, *Le polemiche di István Arator (XVI-XVII secolo)=Una pastorale della comunicazione. Italia, Ungheria, America e Cina: l'azione dei Gesuiti dalla fondazione allo scioglimento dell'Ordine*, Atti del Convegno di Studi Roma-Macerata, 24-26 ottobre 1996, kiad. Diego POLI, Róma, Il Calamo, 2002, 337-348 (Quaderni linguistici e filologici, 13.).

Szántó Arator István Rómában 1576 és 1578 között arra törekedett, hogy egy magyar papokat képző helyet hozzanak létre. A szeminárium helyéül a Monte Celion lévő pálos rendházat, illetve a Santo Stefano Rotondo templomot szemelte ki, ám ehhez a rendházat felügyelő Alessandro Farnese bíborost is meg kellett nyerni. A bíboroshoz azonban nem talált utat, de szerencséjére, amikor 1578 novemberében a Vatikáni Könyvtárban tartózkodott, Fulvio Orsini, az említett bíboros titkára érkezett a könyvtárba, hogy a Niccolò Perrotti és Wolphgangus Musculus-féle Polybius-kiadást¹⁶ kiegészítésekkel együtt megjelentesse. Szántó Arator István, rendtársával, Gibertus Bronkhorsttal elvégezte a munkát, a közbenjárásért cserébe kollacionálták a szöveget a Vatikáni Könyvtár *Vat. Gr. 124 A* jelzetű kódexével. Erről a történetről, benne a maga szerepéről, amelynek emlékeit Lukács László adta közre,¹⁷ Szántó Arator István így emlékezik meg:

„Accidit deinde anno 1578 mense novembri, ut Iulius (!) Ursinus, canonicus Lateranensis, qui erat Farnesio a secretis consiliis, Vaticanam Bibliothecam ingrederetur, quo Polybium suum male impressum cum exemplari Vaticano manu scripto conferret.”¹⁸

Miután Orsini eredménnyel járt közben Farnese bíborosnál ...

„Ne autem paenitentarius Ungaricus ingratus Ursino foret pro tam insigni officio charitatis, totum eius Polybium Graceum – iuvante eum permissu superiorum P. Giberto, Germanico paenitentario – cum exemplo Vaticano multo studio et labore contulit, et errores atque veritatem lectionis diligenter annotavit.”¹⁹

Az 1582. évi kiadásban azonban Fulvio Orsini meg sem említette a két jezsuita segítségét, így Szántó Arator István, mint a Polybius-filológia történetének egy kis alakja egészen 2000-ig ismeretlen maradt, Lorenz Wienrich tanulmányáig,²⁰ annak ellenére, hogy a már idézett szövegek egyébként kiadásra kerültek azt megelőzően is.

Esettanulmányunkban egy másik brassói ifjú, Peter Felckmann (?–1603) görög filológiai munkásságát is röviden bemutatjuk. Felckmann a magyar szakirodalomban csupán említés szintjén ismert, jöllehet a későhumanizmus három ismert irodalmi alakja, Sebastianus Ambrosius (1554–1600), Szenci Molnár Albert (1574–1634) és Miskolci Csulyak István (1575–1645) életére vonatkozó dokumentumokban (levelezés, naplók) gyakran előfordul a neve. Johann Jacob Grynaeusnak levelet vitt Georg Rohrmanntól Bázalbe. 1595-ben kezdte teológiai tanulmányait Heidelbergben, majd egy év múlva hosszú franciaországi, angliai

¹⁶ Polybii Megalopolitani Historiarum Libri priores quinque. Nicolao Perotto Episcopo Sipontino interprete. Item, Epitome sequentium librorum usque ad Decimumseptimum. Vuolfgango Musculo interprete. Basileae, Johann Herwagen der Ä., 1549 (Wolfenbüttel, HAB: A: 102.1 Hist. 2)

¹⁷ *Monumenta antiquae Hungariae*, szerk. Ladislaus LUKÁCS SI, Róma, Institutum Historicum S. I., 1969, 683–695 (Monumenta Historica Societatis Iesu, 101.).

¹⁸ Uo. 683.

¹⁹ Uo. 684.

²⁰ Lorenz WEINRICH, 'Paenitentarius Ungaricus non ingratus Ursino'. *Zur Textgeschichte des Polybius*, *Philologus* 144 (2000), 126–133.

és genfi utazásra indult. Genfben találkozott Szenci Molnár Alberttel, aki bemutatta Theodore de Bèze-nek is. Heidelbergben 1598-ban Daniel Tossanus elnöklete alatt disputált a pápaságról (*Theses Theologicae De Papatu*²¹). A Heidelbergben letelepedett, megnősült Felckmann sokat segített azoknak a magyarországi és erdélyi diákoknak, akik nagy számban látogatták a Neckarmenti város egyetemét.²²

A Párizsban, a CNRS Institut de Recherche d'Histoire des Textes humanista szekciója 1995-ben indított programot a 16. századi humanista szövegkiadások paratextusainak módszeres összegyűjtésére és kiadására. Az *Europa Humanistica*, a belgiumi Brepols kiadónál megjelenő sorozat eddigi kötetei számos adalékot közöltek már magyar vonatkozásban is a humanista kapcsolatrendszeréről és annak működéséről. A kutatási program német csoportja a Palatinatus (Kurpfalz) humanistáinak tevékenységét mutatta be, immáron négy kötetben. A Heidelbergben, Hieronymus Commelinusnál megjelent Athanasius-kiadás (1600-1601),²³ Abraham Scultetus fordítói tevékenysége kapcsán került a harmadik kötetbe. Felckmann neve csupán az 1601-ben megjelent Appendix kötetben szerepel, mint „P. F. C.”, azaz 'Petrus Felckmannus Coronensis'. A mostani kötet kiadói megjegyzik róla, hogy ismeretlen, erdélyi származású teológus, aki Commelinus mellett foglalkozott Athanasius szövegeivel. Pedig ennél jóval több tudható róla, szerepe az Athanasius-kiadásban is lényegesen nagyobb volt.

Nem tudjuk, mikor hagyta el Erdélyt, de az bizonyos, hogy 1589-ben már tapasztalt filológus lehetett, és már ekkor volt kapcsolata Commelinusszal. Ez utóbbi ugyanis az 1589-ben megjelent nagy Vergilius-kiadásában, Fulgentius *Libellus de allegoria Virgilii librorum* című munkája ajánlásában írja, hogy

„In Fulgentio edendo duobus exemplaribus usus sum, quorum alterum Petrus Velckmanus, alterum Franciscus Modius ex bibliotheca Fuldensi descriptum mihi communicavit ...”

Ezt a szöveget Commelinus monográfusa, Wilhelm Port is kiadta,²⁴ de ő Felckmannról szinte semmit sem tud. Azt sem, hogy mikor dolgozott Angliában a kódexekkel. Commelinus minden esetre 1593-tól dolgozott az

²¹ Daniel TOSSANUS, *Theses Theologicae De Papatu*, Heidelbergae : Leo & Lancelotus, 1598
=http://dfg-viewer.de/show/?set[image]=5&set[zoom]=default&set[debug]=0&set[double]=0&set[mets]=http%3A%2F%2Fdaten.digitale-sammlungen.de%2F~db%2Fmets%2Fbsb00032401_mets.xml [2013.10.27.]

²² Szenci Molnár Albert naplója, kiad. SZABÓ András, Budapest, Universitas, 2003, 60, 202 (Historia Litteraria, 13).

²³ *Die deutschen Humanisten, Dokumente zur Überlieferung der antiken und mittelalterlichen Literatur in der Frühen Neuzeit, Abteilung I: Die Kurpfalz, Band III: Jacobus Miccyllus, Johannes Posthius, Johannes Opsopoeus und Abraham Scultetus*, kiad. Wilhelm KÜHLMANN-Volker HARTMANN-Susann EL KHOLI-Björn SPIEKERMANN, Tornhout, Brepols, 2010, 488-490 (Europa Humanistica, 9.).

²⁴ Wilhelm PORT, *Hieronymus Commelinus 1550-1597: Leben und Werk eines heidelberger Drucker-Verlegers*, Leipzig, Harrassowitz, 1938, 35, 79 (Sammlung Bibliothekswissenschaftlicher Arbeiten, Heft. 47).

Athanasius kiadásán, egészen 1597-ben bekövetkezett haláláig. A munkákat Felckmann fejezte be.

A szakírók csak az Appendixet tulajdonítják neki: „Ad Opera S. Patris Nostri Athanasii Archiepiscopi Alexandrini Appendix. In qua Elogia Athanasio a veteribus tributa, fragmenta et tituli operum amissorum, extantium etiam lectiones variae copiosissimae, insertis non raro observationibus et emendationibus, collecta omnia opera et studio P(etri) F(eckmanni) C(oronensis). Ex officina Commeliniana, 1601 (Heidelbergae) in folio.” Ám ennek 13. oldalán:

„Variarum ac discrepantium lectionum, quae diversis compluribus vetustis MSS. Codd. Operum D. Athanasii repertae sunt, congregies, collecta per Petrum Felckmannum Coronaeum.

Ad Lectorem

De Codicibus quibus in adornanda hac Operum D. Athanasii editione usi sumus, satis superque superius in praefatione Tomo I. monuimus. Hoc saltem nunc restat, ut quem Codicum illorum, quaequae litera a tergo variae Lectionis posita signet, hic exponamus ...”

Ez azt jelenti, hogy már az előző kötet előszavát is ő írta meg. Ebben 20 különféle kódexet hasonlít össze. Kézbe véve azután a Commelinus-kiadás előtti és utáni Athanasius editiókat, illetve az Athanasius szöveghagyományra vonatkozó alapvető monográfiákat, rábukkantunk arra, hogy Felckmann szerepét már 1935-ben Hans-Georg Opitz tisztázta, csak éppen ez a szöveg is elfelejtődött:

„Der Grund zur Verwertung der Schriften des Athanasius für die historische Forschung wurde durch die Ausgabe Commelinus gelegt. Diese stellt eine achtunggebietende Leistung gelehrter Arbeit aus jener Zeit dar. Durch einen sonst unbekanntenen Gelehrten Peter Felckmann, der massgebend an der Edition beteiligt war, sind die Materialien für die Texte verwerten worden...”²⁵

Továbbra is nyitott kérdés azonban, hogy ezeket mikor, hol, és milyen formában vette kézbe. Ezt tisztázva közelebb kerülhetünk Felckmann életrajzához megírásához.

Összegzőképpen elmondhatjuk, hogy a 16. századi könyvek tanulmányozása a 21. században sem veszített aktualitásából. Amíg a 19. század második felében, a fentiekben bemutatott példákat a „retrospektív nemzeti bibliográfia” összeállításának hívták, a 20. század folyamán, a művelődéstörténet kapcsolati hálózatának kutatása (réseaux, Netzwerk, network) került előtérbe. A kutatásokban természetesen mindig jelen volt a klasszika-filológia és a kora újkori irodalom, illetve tudománytörténet szempontrendszer is, ám a 21. századra a kulturális örökség a tanulmányok, a kultúratudományi stúdiumok előtérbe kerülésével a kora újkori múlt emlékei is a vizsgálódások középpontjába kerültek, mint egy-egy – a 21. századra államszerkezetében megvál-

---

²⁵ Hans-Georg OPITZ, *Untersuchungen zur Überlieferung der Schriften des Athanasius*, Berlin-Leipzig, Walter de Gruyter, 1935, 2-3.

tozott - nép patimóniának része. Sokszor a már ismert témákat is újraértelmezve olvashatjuk. A közép-európai régióban a *kulturális közösség*, a *nép* és a *nemzet* kifejezések szinonimákként élnek. A *nemzeti* az *országoson* túlmutató tartalommal bír. Ezért is fontos egy-egy, az egész művelődéstörténetet tekintve apró részlet tisztázása olyan szempontból is, amely adott esetben egy nyugat-európai kulturális közösség tagjaként a témát kutató számára teljesen értelmezhetetlen. Pedig ha megpróbáljuk egymást az ilyen kérdésekben is megérteni, a közösségek közti feszültségek értelmezésében is előbbre léphetünk.

SPECTRUM HUNGAROLOGICUM

**INTÉZMÉNYEK, FOLYAMATOK ÉS KUTATÁSOK A
NEMZETKÖZI MAGYARSÁGTUDOMÁNYBAN**

A Jyväskyläi Egyetem Magyarságtudományi Programjának első húsz éve

**INSTITUTIONS, TENDENCIES AND RESEARCH IN
THE INTERNATIONAL HUNGARIAN STUDIES**

*The First Twenty Years of the Jyväskylä University's
Hungarian Studies Program*

Szerkesztették / Edited by
Fenyvesi Kristóf – Tuomo Lahdelma

Spectrum Hungarologicum
Vol. 7.
2013

JYVÄSKYLÄ – PÉCS

SPECTRUM HUNGAROLOGICUM VOL. 7.

Editors-In-Chief:

Tuomo Lahdelma
Beáta Thomka

Editorial Board:

Pál Deréky (Wien)
Jolanta Jastrzębska (Groningen)
Pál Pritz (Budapest)
Ignác Romsics (Budapest)
Tõnu Seilenthal (Tartu)
György Tverdota (Budapest)

© Spectrum Hungarologicum: ISSN 2341-8044

Publisher: University of Jyväskylä, Faculty Of Humanities, Department of
Art and Culture Studies, Hungarian Studies

(<https://www.jyu.fi/hum/laitokset/hungarologia>)

Edited by Kristóf Fenyvesi-Tuomo Lahdelma.

Technical editing by Krisztina Karizs and Klaudia Kiss.

Fényképek / Photos: Jussi Jäppinen (címlap / cover, p. 46, p. 56, p. 68, p. 106,
p. 114, p. 158, p. 192, p. 216) Päivi Lamberg (p. 76) Emilia Malinen (p. 92)

© Jyväskyläi Egyetem: Minden jog fenntartva!

© University of Jyväskylä: All rights reserved.